

ANTONIO ZAVALA

JAN-EDANAREN BERTSOAK

(I)

JAN-EDANAREN BERTSOAK

(I)

Auspoa Liburutegia
(EDITORIAL AUSPOA)

Plaza Santa María, 2 — Tolosa, Gipuzkoa
Teléfono (943) 67 12 82

ANTONIO ZAVALA

JAN-EDANAREN
BERTSOAK

(I)

AUSPOA LIBURUTEGIA

1982

Azala: Inazio Zuloaga'ren marrazki-lana,
Donostia'ko San Telmo Museoan.

© Auspoa Liburutegia (Tolosa - Gipuzkoa)

Fotokonposatzaile: Onena - Lasarte

Inprimatzaile: Itxaropena, S. A. - Errikobarra kalea, 2 - Zarautz

ISBN 84-7158-096-9

Depósito Legal: S. S. 135/82

Abril 1982

ARKIBIDEA

Itzaurrea	9
(1833) Zortzikoa: «Orain Donostiya'ko sagardo- sisetan...»	11
(1854) Bertso Berriak: «Ordiakin eztago len año demanda...»	19
Ardoa eta gizona	29
Bertso berriak: «Ogei bat bertso berri orra Tolosa'tik...»	35
(1866) Bertso Berriak: «Esplikatzera nua arduaren galak...»	53
Joxe Mari Lukainkaren andriari	61
Mari Mistelarenak	67
Bertso Berriak: «Boluntariyuak dauka suerte aberatsa...»	73
Bertso Berriak Lasarte'n jarriak sagardo txarraren gañekuak	79
Bertso Berriak (Sagardoarenak)	87
Bertso Berri-berriak Bergara'n jarriak	93
Bertso Berriak: «Bertso berri batzubek nai nituzke kanta...»	99
«Agure zar gotoso...»	105
Kaka zarrarenak	111
«Matsaren zañetik dator...»	113
«Ai au erari gozua...»	129

ITZAURREA

Izenburuak dionez, jan-edanari jarritako bertsoak osatu dute liburu au.

Jan-edanari buruz, literatura ugaria dago izkuntza guzietan. Euskeraz ere zerbait badegula, liburu onek erakutsiko digu.

Bertso biltzeari ekin genionean, bertsolariaren izena zekarten bertso-saillak, beren egillearen karpetan sartzen genituan; egillearen izenik gabekoak, berriz, gaia zer zan, alako karpeta batean jaso.

Jan-edanaren karpeta berezi bat ere bereala jarri genduan, bertsolariaren izenik gabeko bertso sail oientzat; eta karpeta ori laister asi zan loditzen.

Izan ere, gizon guziak jan-edanaren billa burruka latzak jo bear baldin badituzte jaiotzetik eriotzaraño, euskaldunak ez txikiagoak, noski, sabela berdintzeko asko bear degunaren fama degu-ta.

Liburu ontako bertsoak iru ezaugarri dituzte: gaia, jan-edana; egillea, ez-ezaguna; eta Bidasoa'z ego aldekoak izatea.

Ipar aldean, izan ere, gai ontako bertsorik asko dute. Bañan oiek inprentarako prestatzen, lan aundia bearako litzake eta beste bide batzuk korritu bearako genituan. Orregatik, beste aldi baterako utzi ditugu.

Gai guziak, leku askotatik eldu ditezke, ordea. Jan-edanaren gaia ere berdin, irakurleak ikusiko duanez.

Batek, jan-edanaren gozo eta atsegiña kantatuko digu, bazkariren batean lepo-lepo egin ondoren. Bestea, goseak jarriko du kantari. Batzuek, jatekoa ezin eskuraturik darabilzkiten komeriak azalduko dizkigute. Beste bat, ardoaren alde aterako da. Urrengoa, aurka...

Oso bertso zarrak ere badira liburu ontan. Damurik, sail osoa ez da beti azaldu. Alakoe-tan, gure eskuetara iritxi diran bertso pizarrak emango ditugu, toki bakoitzean agertu bezela-xe.

Bertso geiago ere izango da noski, gure eza-guerara etorri ez diranak, esan nai degu. Bañan txoko guzietara allegatuko dan gizonik ez da eta orrek ala bearako du.

Jan-edanaren bertso auek bildu eta moldiz-tegirako prestatu ondoren, *Auspoa*'ren bi liburu osatzeko lain zegoala ikusi genduan. Orregatik, bi aletan banatuta eskeintzen dizkiogu irakur-leari.

(1833)
ZORTZIKOA
«ORAIN DONOSTIYA'KO
SAGARDO-SISETAN...»

Bertso auek, Sorabilla'ko Azelain jauregiko esku-idatzi batetik ditugu.

Idatzi orrek, *Zortzikoa* beste izenbururik ez du. Urtea nundik degun, gero esango degu. Eta bigarren izenburua, bigarren bertsoetik artua da, gaia zer dan adierazten baitu.

Sisa edo petxa berriren bat ezarria zioten sagardoari. «Kargako erreala», irugarren bertsoak dionez. Kobratzen ere asiak ziran. Emakume bati zer itxuskeri egin nai izan zioten, bostgarren bertsoak esango digu.

Nekazariak Madrilla jo zuten. Seigarren bertsoak dionez, «an ere bazeguan gizon bat abilla» eta arengana.

Gizon orrek «kontraordena» lortu zuan. «Sagarduaren sisa ill digu betiko» esaten du zortzigarren bertsoak. Eta bertsolariak bere esker ona erakusten dio.

Gora-bera oien berri, libururen batean-edo emango da noski. Bañan, denbora asko bearko

gendualakoan, ez degu argibide oien billa egiñalik txikiena ere egin.

Madrilleko jaun orren izen-abizenak, zortzigarren bertsoak ematen dizkigu: «Larreta nonbrea du, izena Nizeto...»

Nizeto Larreta orretzaz, onela dio Serapio Mujika jaunak, *Geografía general del País vasco-navarro, Provincia de Guipúzcoa*, liburuan:

«Caballero de la real y distinguida orden de Carlos III, comendador de la de Isabel la Católica, condecorado con varias cruces militares, consejero de Hacienda, camarista honorario del de guerra y director general, en comisión de propios y arbitrios del reino, en la última época del reinado de Fernando VII; después vocal del consejo real de España e Indias en la sección de hacienda. Murió en 1839. Era hermano menor del anterior (José Angel Larreta), y ambos eran hijos de la casa Azelain, de Sorabilla.»

Bertso auek Azelain'en zergatik azaldu diran, ez dago, beraz, esan bearrik: etxeko seme baten goralpenez jarriak izanik, bertan jaso ta gorde.

Bertsoen ondoren, onela irakurtzen da esku-idatzian:

«Oiarxunek kantatu zituben Aia'n, Azenziyo egunean, bertso oiek, milla eta zortzireun eta ogei eta amairugarren urtean.»

Oar onek iru gauza erakusten dizkigu:

Lendabizikoa, urtea: 1833.

Bigarrena, Aia'n kantatu zirala. Bertso-pa-

peretan zabalduko ziran, beraz. Eta Azelain'go etxean azaldu dana, bertso-paper oietako bate-tik egindako kopia degu, seguru asko.

Irugarrena, *Oiartxun* esaten zioten bertsolari batek kantatu zituala. Izenorde orrekin eza-gutzen bazuten, oiartzuarra izango zan noski.

Oiartzun'go zenbait bertsolariren bizitza ta bertsoak argitaratuak ditugu: *Auspoa* 114, 115, 116, 119, 146. Bañan batzuek jaio ga-beak ziran, eta besteak umetxoak, bertso auek Aia'n kantatu ziran urtean.

Esan degunez, Larreta jaun orri goeneko karguetan zebillen, batez ere Fernando zazpiga-rrenaren azken aldera. Ain zuzen, bertso auek 1833'eko Azentzio egunean kantatu ziran Aia'n. Errege ori, berriz, San Migel egunean il zan.

Berealaxe mugituko ziran karlistak, zazpi urteko gerra luzeari asiera emanaz. Sagardo-si-sa guziak ederki aztuko ziran orduan. Petxa ori ezin heramanik oju eta bulla altxa ziranak, ixil-ixilik egon bearko zuten gero, naiz-eta gerrak astunagoko zama bizkarrean ezarri.

Oar bat orain, azkenik, amargarren bertsoa-ren azken lerroaz. Lenengo, onela idatzi zuten: *jende minoreak*. Eta, ondoren, bi itz oiek paren-tesis batean sartu eta *nekazari jendeak* ezarri. Guk, noski, lenengoa aukeratu degu, gure lengo zarrak askotan erabiltzen zuten esaera dalako eta neurrian obeto sartzen baita. Bertsolariak ere orrelaxe bukatuko zuan bertsoa; eta gero, *minoreak* erderakada zala-ta, norbaitek eskua sartu.

1. Gizon onradu batek
enkargatu nau ni
dibersiyo berri bat
nola dan konbeni;
segitzeko asmua
artu det lan oni,
deklaratu banitza
motibuak ongi.

2. Orain Donostia'ko
sagardo-sisetan
zer pasa dan esanaz
guazen izketan;
iñon izan ezpalitz
gizonik bestetan,
nekazarien lanik
ez zeguan ezertan.

3. Adibinatu zuten
ustez bereala:
sagardoaren sisa
kargako erreala
pagatu eta libre
izango giñala;
egiñ bagez ez dira
beren egiñala.

4. Kobrantzak egitera
nola ziran asi
sustanziya onean
nai det adierazi.
Jaun oiek ez al ziran
burutikan jauzi?
Fama txarra ez dute
aurten irabazi.

5. Lau pezetagatikan
emakume bati
lepoko estalkiya
nai zioten ereki;
pobrea izan arren
etzuen erruki,
gizona zer dan obrak
agertzen du beti.

6. Aziyo onen kontra
jo degu Madrilla,
an ere bazeguan
gizon bat abilla,
jakintsuna dalarik
ona eta umilla;
urte askuan ongi
au bizi dedilla.

7. Azelain'go seme bat
probintzianua,
aberatsa dalarik
txit da umanua,
maliziya bageko
piña eta sanua;
nola portatu zagun
esatera nua.
8. Larreta nombrea du,
izena Nizeto,
gizon entenditua
dago nereko;
sagarduaren sisa
ill digu betiko,
graziyak eman bage
ez diyot utziko.
9. Dn. Nizeto jauna,
berorri eskerrak,
zenbat nagusik eta
endemas maixterrak;
errenta gutxirekiñ
dabiltzan alferrak,
nekazariyentzat guz-
tiz daude okerrak.

10. Lebitakiñ dabiltzan
errenta bageak,
ikasiaz dijuaz
abilidadeak;
segitu nai dituzte
aberatsen legeak,
mantenduko balitu
jende menoreak.
11. Amaika zientto karga
iñork bazituan,
kargako errialean
eun dukat zijuan;
ez dira erraz biltzen
lenengo txistuan,
eziñ sartuko dira
alferren ziskuan.
12. Lenengo fundamena
zuen Donostiya'n,
gero zabaldu zeriñ
paraje guztiyan;
zañak urra bekitza
dagan tokiyan,
berriz jaio ez dediñ
gure probintziyan.

13. Sagardo txakoliñak
izan bitez libre,
orien petxarikan (1)
ez da admitible;
ardit bat pagatzea
guk ez da posible,
beste moduz bearko
degu adiskide.
14. Au zan korajea eta
gizonen garbua:
petxatu nai ziguen
gure sagardua;
atera degunian
despatxu klarua,
deskansuz eran zagun
nork bere tragua.
15. Dagokiyonak orain
au adituko du:
Kobranza oriyekiñ
aurrera zer modu?
Enpleo orrek noski
kontraordena du,
zuek asarre baña
kontentu gera gu.

(1) Esku-idatzian: *oien*. Neurriagatik *orien* ezarri degu,
15/3'an ere ala baitago.

(1854)
BERTSO BERRIAK
«ORDIAKIN EZTAGO LEN AÑE
DEMANDA...»

Bertso auek, Tolosa'ko Isaak Lopez-Mendizabal zanaren esku-idatzi batetik ditugu. Letraren eta paperaren itxurak aditzera ematen duenez, bertsoak jarri ziran garaikoa da esku-idatzi ori. Eta bertsoak noizkoak diran, lenengo bertsoak esaten digu.

Izenbururik ez du sail onek esku-idatzi ortan. Emen dituanak, guk ezarriak dira. Luze ori, ain zuzen, lenengo bertsoetik artua, gaiaren agergarri izan dedin.

Amabigarren bertsoak dionez, orduko alka-teak gauzez erronda egiten ibiltzen ziran, kalez kale eta tabernaz taberna, jendea etxera araziaz. Ori zala-ta, gertaera eta bertso polit batzuk ere badira. Ikus: *Auspoa* 74-75, 51 orri-aldean.

Beste bi tokitan ere azaldu dira bertso auek. Iturri oien berri, gero emango degu.

1. Berrogei ta amalau
milla zortzireun da,
Kristo mundura zala
garai onetan da;
urte juiziozkoa
Jainkoak emanda,
ordiakin eztago
len aÑe demanda.

2. Ardo asko tiratu
dizkigu Frantzia'k,
ur naste bete dira
sagardo-ontziak;
ona merke erateko
alkontra guziak,
txarra galestitzeko
daude notiziak.

3. Ona ta merke nai guk
izan ezkerozti,
bañan billatzen degu
txarra ta galesti;
ez diteke zintzurra
nai bezin maiz busti,
gure irabaziak
gutxik daramazki.

4. Pobreok lan daukagu
oraintxe bizitzen,
erariak bi moduz
dijuaz gazitzen;
gure jornalik berriz
etzaku azitzen,
berriz ere egongo (1)
gera padezitzen.

5. Berotasun aundirik
eztegu kolkoan,
etxean penaz eta
tristuran kanpoan;
alimentu eskasa
nekatutakoan,
umill gelditzen gera
nor bere zokoan.

6. Ire ona jo dute
ordiak umiltzeko,
burua sano dala
egarria iltzeko,
eta berentzat erraz
koartoak biltzeko,
bañan ez langillea
bizkor ibiltzeko.

(1) Lenengo *biziko* idatzi zuan egilleak edo kopiatzalleak;
eta, urrena, itz ori tatxatu eta *egongo* ezarri.

7. Langilleai komeni
erari puruak,
bizkor erabiltzeko
bere sentiruak;
bañan arreglatzeko
ordien buruak,
aurten egin dituzte
on diran moduak.

8. Eskolaren batean
dute estudiatu,
ordiak sujetatzen
zer moduz giatu;
bizio au kentzeko
zaizkigu saiatu,
argatik erariak
dira bataiatu.

9 Alferrik ari dira
pulpitutik oska,
bendizio urarenak
umillago gauzka;
ai, oraingo jendeak
astuziak dauzka,
orra poliki kendu
orditzeko kezka.

10. Ura baliente da
bere azioan,
aurreratu eztedin
iñor bizioan;
zintzo gordetzen gaitu
geren juizioan,
argatik egongo da
goien prezioan.

11. Asko eranagati
urak eztu gaitzik,
ark eztu eralkitzen
pasioko itzik;
gorrotoan eztingu
ipintzen biotzik,
pakerako eztago
alako juezik.

12. Urak merito asko
daruzka berekin,
erretira plontoa
jeneral arekin;
ezta disputatuko
alkatearekin,
erronda egingo du
bein esanarekin.

13. Utzi dio jendeak
bulla ta erronkari,
eztago tabernetan
len aÑe kantari;
andreak daruzkagu
nun-nai agintari,
begira umilduta
gizonen plantari.

14. Zintzotu-azi dira
oraintxe ordiak,
buruak sano dabiltz,
memori argiak;
soÑean ere txukun
arropa garbiak,
modu askotan daude
bentaja aundiak.

15. Gonbitean eztabil
gizonikan prestu,
artu-eman oietan
berdin edo justu;
bildurrez gabiltzala
bolsak sarri ustu,
erari galestiak
badu milla gastu.

16. Aua dabilenean
sabeleti poztu,
asko eraten badu
barrundikan oztu;
berotasun aundirik
sentituko eztu,
izatekotan ere
tripatikan puztu.
17. Bildur gera tabernan
aurten sartutzeko,
allegatzea asko da
bolsak ustutzeko;
urte ona pobreak
aberastutzeko,
modu onean gaude
penak aztutzeko.
18. Allegatutzen bada
bat premiarekin,
orra zer lan dagoan
erariarekin:
bolsa ustu, berotu ez,
irten penarekin,
alakoak tristura
darama berekin.

19. Prezio aundia ta
alimentu gutxi
aurtengo erariak
ditu erakutsi;
erate aundiari
obe zaio utzi,
eta kankak artzeko
txanpon banaz etsi.

20. Erariak galesti
dabiltzan artean,
pobreok tabernati
bearko apartean;
tristura franko dago
aurtengo urtean,
kantatuaz sikira
konsola gaitean.

Tolosa'ko Fakundo Adurriaga «Besamotza» zanaren kuadernoan ere arkitu ditugu bertso auek. Bañan guziak ez; bi falta: 4 eta 10'garrena.

Izenburua: Frantzesaren ardo karretuan gañean.

Bertsoen aldaketak: 1/1: Larogei urte dira; 1/6: Jaungoikuak emanda; 1/7: ordiyakin ez dabill; 1/8: len aña demanda; 2/7: txarrak garestitzeko; 2/8: dira notiziyak; 3/2: izan ezkeroztik; 3/4: txarra ta garesti; 5/2: ez degu kolkoan; 5/4: tristura kanpuan; 6/1: Idia ona jo dute; 6/5: eta berentzat ere; 7/1: Langilliar komeni; 7/4: bere sentiduak; 8/8: dira garestitu; 9/1: Alferrick ari ziran; 9/4: umillago dauzka; 11/1: Asko eranagatik; 11/2: urak ez du gaitzik; 11/3: ark ez du eralkitzen; 11/5: gorrotu ez digu; 11/7: pakerako ez dago; 12/1: Urak meritu asko; 12/2: daduzka berekin; 12/3: erretira prontua; 12/5: ez da disputatuko; 13/3: ez dago tabernetan; 13/5: andriak daduzkagu; 13/8: gizonan plantari; 14/5: soñean ere txukun da; 14/7 eta 8: falta; 15/1: Gonbition ez dabil; 15/7: erari garestiyak; 16/1: Au da dabilienian; 16/2: sabeletik poztu; 16/4: barrendikan oztu; 17/5: urte ona pobria; 20/1: Erariyak garesti; 20/3: pobria tabernatik; 18/7: kantatuaz sikiera.

* * *

Moldiztegi-izenik gabeko bertso-paper batean ere, sail ontako bertsorik geienak agertu ziran. Paper ori, Errenteri'ko Jertrudis Arrieta zanaren eskutik jaso genduan.

Bertsoak beste orden onetan daude: 1, 2, 3, 20, 4, 8; ondoren bi bertso berri; 12, 11, 10, 16, 9, 13 eta 15; eta bukaerako beste bertso berri bat.

Aldaketak: 1/1: Larogei ta amalau urte; 2/1: Ardo asko tiratzen; 2/3: ur nastez bete dira; 2/6: alrebes guziak; 3/2: izan ezkeroztik; 3/5: ez liteke zintzurra; 4/1: Pobreak lan daukagu; 4/6: etzaigu azitzen; 8/1: Kolejioren batean; 8/5: asko eranagatik; 8/6: suabe geratu; 9/1: Alperrik ari ziran;

10/3: aurreratu ez dedin; 10/5: guziok edukitzen; 10/6: gaitu juizioan; 11/1: Asko eranagatik; 11/2: urak ez du gaitzik; 11/3: ark ez du eralkitzen; 11/5: gorrotuan ez digu; 11/7: pakeako ez dago; 12/2: daduzka berekiñ; 12/3: erretira pronto; 12/4: jeneral arekiñ; 12/5: ez da disputatuko; 12/8: beñ esanarekiñ; 13/3: ez dago tabernetan; 13/4: len aña kantari; 13/5: andreak daduzkagu; 15/1: Neurri oiekin ere; 15/2: ez dabilta justu; 15/3: baso txikiak eta; 15/4: betetzea aztu; 16/1: Auba dabillean; 16/2: sabeletik poztu; 16/4: barrendikan ozdu; 20/2: dauden bitartean; 20/3: pobreak tabernatik; 20/4: bear apartean; 20/7: kantatuaz sikiera.

Eta bertso berriak:

Komerziante oiek
eta likoristak
ura manejatutzen
dabilzkite festak;
ez det esan bearrik,
ikusiak dauzkat,
zer modutan egiten
ari diran mezkak.

Propietarioak
du mezkla aurrena,
likorista oriek
berriz bigarrena;
tabernariak berriz
seguro urrena,
erari onak sartzen
ditugu barrena.

Komerziante oiek
ditut enkargatzen
ez ibilitutzeko
osasunik galtzen;
saiatu urarekin
diru asko biltzen,
ez espiritu gaiztoz
gizonikan iltzen.

ARDOA ETA GIZONA

Ardoa eta gizona mintzatuko dira bertso auetan. Donostia'n arkitu ditugu, Bonaparte-ren paperetan, eskuz idatzita. Noizkoak diran ez da esaten. Bañan Bonaparte'k bost bixita egin zituan Euskalerrira, 1856'tik 1869'ra, eta bitarte ortan bilduko zituan.

Lenengo, doña jartzen degu, Azkue'ren kantutegitik, 94 zenbakitik artua, berak Getaria'n Balbina Berasaluze'ren aotik jaso. Eta ondoren bertsoak.

1. Ardoa eta gizona
dijoaz kantatzera,
nork ez du belarria
parako aditzera?
Gizonak galdetzen dio:
—Ona ote zera?
—Botellan nago eta
asi progatzera.

2. —Ardoa, *din din* zatoz
botellatikan pozez,
piskabana nai zaitut,
ez guzia golpez;
usaiz ona zerade,
obea kolorez,
gustoan progatzeko
agoan sar zaitez.

3. —Ardoak deitzen dizu
pozez zoraturik,
ez da nigana etorri
zu bezelakorik;
preso iduki naute
kortxo tapaturik,
zuk libratu nazu ta
ez utzi tantorik.

4. —Agoa kontentu da
gustoan zurekin,
orain ezin burutu det
eztarriarekin;
arren, busti dezadala
ondotxo zurekin,
ea pakea egizu
len-bait-len onekin.

5. —Agoan sartu ezker
banuen esperantza,
zergatik eztarria dan
legorkorra ta latza;
ongitxo artu nazazu
gozatu al baneza,
ni ara allegatzean
zer triparen poza!

6. —Tripak deitutzen dizu:
adiskide maitea,
nizaz ere len-bait-len
oroitu zaitea;
guziz nago pisua,
illuna ta tristea,
ea prokura ezazu
ni konsolatzea.

7. —Nik badakit sendatzen
tristura eta penak,
baita bizkortzen ere
plakotxo daudenak;
kantari paratzen ditut
gizonik tristenak,
baita menderatu ere
diran sendoenak.

8. —Ez niri orrelako
eskusarik paratu,
goiko bizitzak ori
oi du disponitu;
zeñek bere kontuak
ateratzen ditu,
nere zakuan nai det
nik ongi paratu.

9. –Botellan baño naiago
det zurekin bizi,
konseju onak ematen
bear det nik asi;
baldin nai badezu zuk
zere etxean nagusi,
geiago nai nazula
bear nazu utzi (1).

10. –Juntatu diranean
adiskide biak,
tripak egin diozkan
ongi etorriak!
Ondo artu zaituzte
ago eztarriak,
ez ditu errukitu
nik neuken premiak.

11. –Nere indarra bada
burura allegatzen,
entendimentua ere
sobra du illuntzen,
memoria plakatuta
mingaña moteltzen;
gizona andik aurrera
det nik menderatzen.

(1) Bertso-paperak: *beaz*.

12. –Ardoa, predikadore
jarri al zerade?
Ta oraindañoko oriek
egiak dirade?
Mendean zaitudala
nai zaitut adiskide,
eskerrik asko ta *adiós*,
partitzen gerade.

Azkue'k, len esandako tokian, lau bertso ditu: 1, 3, 2 ta 5'garrena, orden orretan.

Aldaketak: 2/1-2: Ardoa: klin klin zatoz botellatik pozez; 2/3-4: puxkaz naiago zaitut, ez guztia kolpez; 2/5: usaiz ona zera ta; 2/8: agoan sartu zaitez; 3/1-2: Ardoak erantzuten du pozak zoraturik; 3/3-4: ezta nigana etorri zeu bezelakorik; 5/4: elkorra ta latza; 5/5: ondotxo ar nazazu; 5/7: negarra allegatzean.

BERTSO BERRIAK
«OGEI BAT BERTSO BERRI ORRA
TOLOSA'TIK...»

Bertso auek noizkoak diran, ez da iñun ere esaten. Bañan aspaldikoak dirala, irakurri utsarekin garbi ikusten da.

Argibidea jakingarri bat, Fr. Michel'en *Le pays basque* liburuan arkitu degu: 426 orrialdean sail ontako lenengo bertsoa aitatzen baita, eta liburu ori 1857'an agertu baitzan.

Nungoak diran, lenengo bertsoak dio: Tolosa'tik eta fabrika zarretik. Fabrika zar ori Tolosa'n nun zan, guk ez dakigu. Tolosar zar batzuei galdetu eta berak ere ez dakite.

Leon'go fabrika diote bertso-paper batzuek 13'gn bertsoan. Beste batzuek, *leengo fabrika*. Orréla balitz, dalako fabrika zarra izan diteke; Eta *Leon'go fabrika* bada, Leon erria aitatuko da; gizona balitz, *Leon'en* litzake ta.

Lenengo, bertsoak ezarriko ditugu; urrena, argitaraldiak aiatatu; eta, azkenik, doñuak.

1. Ogei bat bertso berri
orra Tolosa'tik,
illia urdinduta
fabrika zarretik,
inprentan ere ongi
moldez paraturik,
mozkorra geldi dedin
eskarmentaturik.

2. Ardoaren bentajak
noa esatera,
milagro aundigorik
munduan ote da?
Asi baño lenago
iñor edatera,
zenbat konbeni zaion
kontubak atera.

3. Ezta filosoforik,
ez teologorik,
arduari neurriya
artuko dionik;
gizon aundiyak ere
ikusi ditut nik,
beren mozkorra ezin
disimulaturik (1).

(1) Bertso au, Aita Meagher'ena dala uste degu.

4. Gizonak galdetzen du:
—Non da ardo ona?
Ardoak erantzuten tu:
—Emen nago, jauna;
zu nai zinduzket artu
nerekin laguna,
bildur gabe pasatzeko
gauba eta eguna.
5. Preso para ninduten
kupela batian,
geroztik emen nago
sei illabetian;
nik lagunduko zaitut
amorio on batian,
begira izan ez dedin
zuretzat kaltian.
6. —Peleatzera nator,
ardoa, zurekin,
zenbat fuerza dituzun
bear nuke jakin;
betor matsaren kasta
bere adarrakin,
ez naiz ikaratuko
arren indarrakin.

7. Ardoak esaten du:
—Begira, tontua:
ez badek ateratzen
obeki kontua,
laster jarriko zaizu
mingaña mutua,
burua makurturik
oso zoratua.
8. Ardoak ematen du
berak aditzera:
—Aski edan dezute,
zuazte etxera.
Zertara etorri zera
neri agintzera?
Oraindikan nerekin
nagusi etzera.
9. Gizonak obe luke
ez jaio mundura,
arduak galdutzekoz
bere ezaguera;
noiz-nai amilduta
erreka-zulora,
igual sartuko da
sukaldeko sura.

10. Batian arrastaka,
bestian erori,
nolabait etxera da
gizon eder ori;
gero maldiziyoka
andre gaxoari,
txapela kendutzeko
tabernariyari.
11. –Gizona, etzin zaitetz
pakian oiera,
eguna argitzian
konponduko gera.
Txapela prenda utzita
etorri al zera?
Kreditu ederren bat
badegu zartzera.
12. Arduak etzuela
zeñion indarrik,
txapela batengatik
ez egin negarrik;
ez det ikusi nai nik
orrela senarrik,
ez du buru galdubak
txapela bearrik.

13. Esaten dizut bada,
beti alferrikan,
etzaitela gustatzen
gizon mozkorrikan;
beti txapelik gabe
zu tabernatikan,
ondatuko zenduke
leengo fabrika.
14. Alako gizon txarra
mozkortzen danian,
lengo pensamentubak
ditu mingañian;
ez perdonarik egin
gaurko egunian,
ardua geldi dedin
kreditu onian.
15. Aski da ikustea
andre bat ordiya,
edango eta naiago,
beti egarriya;
nonbait legorra dago
arren eztarriya,
ori da biziyo bat
etxe-galgarriya.

16. Alako familiyan
bada sobra neke,
neregandikan beintzat
urruti nai nuke;
Burdeos guziya ere
bera baluke,
iru urte baño len
tragatuko luke.

17. Edari gustokua
matsaren zumua,
orrek enredatzen du
galanki mundua;
gutxi izana dute
batzuek damua,
naiz egin dezatela
nun-nai alderoa

18. Andria ezin altxatuz
senarra ari da,
parrez itotzen dago
jendia begira;
altxatu dolorez ta
berriz erori da,
zikintzeko bildurrez
loiaren erdira.

19. Oriyek ikusita,
mozkortzen danari
pozik emango nioke
frasko bat edari;
ez naiz ikaratuko
esatiaz ori,
sekulako arrekin
eskarmenta dedin (2).

20. Au da errematia
gure arduana,
ia nor asiko dan
mozkortzen aurrena;
biziyo guzietan
ori da txarrena,
mandamentu guziak
galtzen dituena.

* * * * *

Orain urrena bertso auen argitaraldiak aita-
tuko ditugu. Bañan aldaketarik esan gabe.
Geienak inprentaren utsegiteak baitira.

Bertso-papera, *Imp. de B. Valverde - Irún*,
Tolosa'ko Baleriano Mokoroa zanaren papere-
tan agertua eta beraren seme-alaben eskutik ja-
soa.

(2) Bearbada, *bedi* bearko luke emen.

Bertso-papera, *Rentería - Tip. Vda. Valverde, Bodleyan Library, Oxford.*

Bertso-papera, *Rentería: Tip. Vda. Valverde,* beste argitaraldi bat, Errenteri'ko Enrike Elizetxea zanaren bertso-bilduman.

Bertso-papera, *Imprenta de Orúe. - Eibar.* Ez nuen apuntatu noren eskutik jaso nuan.

Bertso-papera, *Imp. de S. de Diego. - Eibar,* Eulio Bidea Agirre, Zabale, Leioa. Onek izenburua: *Arduaren hazañak.* Ondorengo geienak ere berdin.

Bertso-papera, moldiztegi-izenik gabea, Juan Iturralde, «Juanito Kojua», Donostia. Argitaraldi au, Lekarotz'en, Aita Donosti zanaren bilduman ere bada.

Argia astekaria, 1934, otsaila, 11 eta 18'an.

Argia astekaria, beste aldi batean, bertso guziak batera, bañan egunik ez dakigu.

El Día egunkaria, 1934, urria, 17.

Euskal Erriko kanta zarrak liburuxka, Errenteri'ko Makazaga'renean argitaratua.

Eskuz idatzita ere arkitu ditugu bertso auek zenbait orri eta kuadernotan, batzuetan sail osoa, geienetan erdizka. Ez gera esku-idazki oiek aitatzen asiko, geiegi luzatuko giñake ta.

Bañan txetasun bat bada oso gogoangarria. Idazki oietako bat Argentina'tik etorria da; beste bat, berriz, Paris'ko *Bibliothèque Nationale'n* azaldu da.

* * * * *

Lenengo doñu au, Errenteri'ko Makazaga
moldiztegiak argitaratuko *Euskal Erriko kanta
zarrak* liburuxkatik:

Aita Donosti'k ere badakar doñu au bera, *Euskel eres sorta* kanta-bilduman, 50 zenbakian. Bañan Makazaga'k daukan ori bera da, edo berdintsua, beste tonalidade batean.

* * * * *

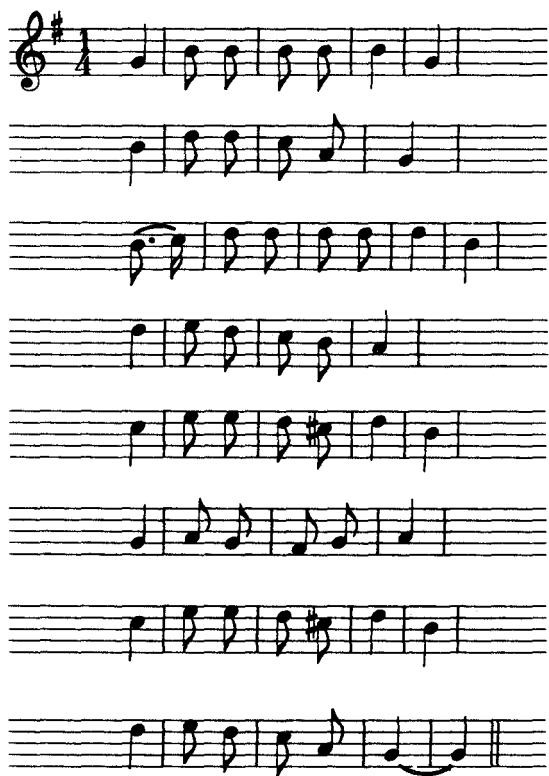
Urrengo doñu au, Azkue'ren *Cancionero popular vasco* liburutik artua da, 505 gn. zenbaketik, 685 orri-aldetik.

Azkue'k aldi ontan, sei lerroren doñua dakar. Zortzi lerro kantatzeko, naikoa da, euskal doñuetan ainbestetan egiten danez, lenengo eta bigarren lerroen doñuak bi bider kantatzea:

* * * * *

Urrengo doñu au, Azkue'k Ernialde'n jaso zuan. Noren aotik ez du esaten. Bere esku-ida-tzietan argitaratu gabe utzi zuan. Laugarren bertsoa kantatu zioten:

* * * * *

Beste doñu au ere Azkue'k bildua da, nun eta noren aotik esaten ez badu ere. Bañan bere esku-idatzietan argitaratu gabe utzi zituan. Ontan ere, laugarren bertsoa kantatu zioten:

* * * *

Urrengo au, Tolosa'ko Jesus Elozegi zana-
ren eskuz idatzitako kuaderno batetik:

* * * * *

Beste doñu au, Oiartzun'en jaso genduan,
Ugaldetxo'ko Larria etxean, Frantzisko Laban-
dibar zanaren aotik:

The musical score is written on eight staves. The first staff begins with a treble clef, a key signature of one flat (B-flat), and a 3/4 time signature. The melody consists of quarter and eighth notes, with some notes beamed together. The piece concludes with a double bar line on the eighth staff.

* * * * *

Azkoiti'n jaso da beste doñu au, Frantzisko Lete'ren aotik; Patxi Estra, erritarrak esaten diotenez:

* * * * *

Azken doñu au, Irura'n jaso genduan, Inazio Arregi segalariaren aotik. Lenengo iru bertsoak kantatu zizkigun:

The image shows a musical score for a song in 3/4 time, consisting of eight staves of music. The first staff begins with a treble clef and a 3/4 time signature. The melody is written in a simple, folk-like style, primarily using quarter and eighth notes. The music is arranged in a single system of eight staves. The first staff starts with a treble clef and a 3/4 time signature. The melody is written in a simple, folk-like style, primarily using quarter and eighth notes. The music is arranged in a single system of eight staves. The first staff starts with a treble clef and a 3/4 time signature. The melody is written in a simple, folk-like style, primarily using quarter and eighth notes. The music is arranged in a single system of eight staves.

(1866)
BERTSO BERRIAK
«ESPLIKATZERA NUA ARDUAREN
GALAK...»

Amasei bertso, oraingo sail ontan. Alegi'ko Rikardo Intxausti zanaren bertso-bilduman arkitu ditugu.

Bertso-paper bat da. Moldiztegi-izena ez ezik, urtea ere badu: *Irunen 1866.- Francisco Huarte-ren moldizteguian.*

Senar-emazte ardozale batzuen bizimodua agertzen digute bertso auk.

Damurik, bertsolariaren izenik ez da inun esaten.

Bañan amaseigarren bertsoak onela dio: «nor diran dakiyena San Martiñ'en dago». Zer edo nungo San Martin da ori?

Ori jakiñik, argi-izpi bat izango genduan, noski.

Bañan San Martin aitatzeko alde batera utzirik, beste txetasun auk kontuan artu bear genituzke:

Bertso onak dira, 1866 urtekoak, Irun'en argitaratuak eta Errenteri-Oiartzun aldeko izkera dutenak.

Oiek danak batera bilduta, onako galdera
au egin genezake:

Ez al dira bertso auek Xenpelarrek jarriak
izango?

1. Esplikatzera nua
eranaren galak,
balio baldin badu
nere egiñalak;
andrea ta senarra
biyak igualak,
botella tapatzen du
aurreko mantalak.

2. Jaikitzen diranian
kalera korrika,
eztago mugitzeko
esan biarrika;
betetzen zaienian
aurreko barrika,
arratsean eztute
sorgin-bildurrika.

3. Zortzietan oiera
deskantsu onian,
bederatziyak arte
bidaramonian;
andrea tabernara
flakutzen danian,
labiak sutan daude
oien barrenian.

4. Mantalaren azpiyan
sarturik botilla (1),
tabernara dijua
alimentu billa;
dirurik ezpadakar
milla maratilla,
berriz etortzen bada
dantzatu makilla.

5. Ezta gezurrezkoa
nere alabantza,
egiak diradela
artu konfiantza;
matrimoniyo batek
orlako krietza,
gizonak ere badu
andrearen antza.

(1) Bertso-paperak: *botella*.

6. Lengo egun bateko
funziyoa omen da,
txopin bana bazuten
biyak merienda;
atxurra ta mantala
arduaren prenda,
ezta aberastuko
oriyekin denda.

7. Atxurrak baliyo du
pezeta pareta,
andrearen mantala
terzera klasea (2);
arduak egin diye
prezio luzea,
gañera egaztiyakin
il dute gosea.

8. Jeniyo batekuak
senar-emazteak,
baten arraziyua
biar du besteak;
oiekin tabernari
daguena tristeak,
alferrik bete biar
tripako esteak (3).

(2) Bertso-paperak: *klasia*.

(3) Bertso-paperak onela ditu puntuak: *emazteak, bes-
tiak, tristeak, estiak*.

9. Gero tabernatikan
etxera abiya:
gizona ziraldoka,
andrea eroriya;
ekusi deranian
oien komeriya,
farrez nere burua
lertu nuen iya.
10. Ekusi duenian
andrea erortzen,
altxatzera asi da
gizona makurtzen;
gañera bueltatzeko
jendea beldur zen,
etxera juanak dira
kamiñoak neurtzen.
11. Etxera joan eta
oiaren onduan,
zurruta biotzean,
ardua goguan;
ezin erantzirikan
umien moduan,
oiek egiak dira
nola emen nagan.

12. Gizonak ala zion:
«Eranak gaude gu;
ekusten gaituenak
zer esan biar du?»
Andrearen mingaña
etzeguen baru:
«Biyar ere joain gera
Jainkuak nai badu!»

13. Nafar aguardienta
erari gozua,
senar-emazteentzat
txopin bat osua;
andreak ustutzen du
txikiko basua,
laister piztuko dute
estietan sua.

14. Aguardienteak asi,
ardoak orditu,
goizetik asten dira,
berandu gelditu;
mingaña motelduta
begiyak gorritu,
orra ezarrarian ere
kañuak garbitu.

15. Andria baldin bada
ardo-eralia,
izango du txukuna
edo loalia;
neroni iñor bezin
erari-zalia,
ez nituke esango
gezurrak balia.

16. Orra bertso berriyak
onekin akabo,
nor diran dakiyena
San Martiñ'en dago;
izena nola duten
esango det klaro:
andriak Txopin eta
gizonak Kantaro.

JOXE MARI LUKAINKAREN ANDRIARI

Amabi bertso auek, *Tolosa Imp. de Francisco Muguerza* moldiztegiak argitaratutako bertso-paper batetik ditugu.

Paper ori, Tolosa'n bertan jaso genduan, Aita Garate prantziskotarraren eskutik.

Papera jira guzian lardaxkaturik dago eta ertzak falta ditu.

Orregatik, or goien ezarri degun izenburua oso-osorik eta ederki irakurtzen bazaio ere, baiditeke aurretik beste zerbait galduta izatea.

Bearbada, gure iritzirako beintzat, izenburu osoa onela izango zan: *Bertso Berriyak Joxe Mari Lukainkaren andriari.*

Damurik, ez da ageri ez egillearen izenik, ez bertsoak jarri ziran urterik, ez Joxe Mari Lukainka orren erririk. Ezta txetasun oiek sumatzeko biderik ere.

1. Joxe Mari Lukainkak
duen andre ori,
muturra zimur dauka,
ipurdiya guri;
mokoz ere ez dio
barkatzen iñori,
egiya esateko
xoxua diruri (1).

2. Uda berrian dute
xoxuak kantatzen,
andre oni etzaio
onela gertatzen;
baldiñ ez badiozu
mokorik moztutzen,
orduro ariko da
bartzarrak nastutzen.

3. Oietik jaiki eta
xirri eta xarra,
azkar billatutzen du (2)
nun dagon pattarra;
begi gorri aietan
jarririk makarra,
eguerdia baño len
dirudi kottorra.

(1) Bertso-paperak: *xoxua dirudi*.

(2) Bertso-paperak: *azkar billatzen du*.

4. Goizetik mantalpian
arturik botilla,
tabernara dijua
pattarraren billa;
gero txurrut eginda
arren iskanbilla,
berriketarako bai
orduan abilla (3).

5. Lanetikan gizona
gero etortzian,
txit bazkari ederra
dauka bai etxian:
dozen erdi baberrun
jiraka eltzian,
koipea emateko
gero ekartzian.

6. Estomagua dauka
askotan zikiña,
eta maiz izaten du
agiñeko miña;
Joxe Marik badaki
zer dan orren griña,
gaitz danak sendatzeko
pattarra jakiña.

(3) Bertso au eta aurreko saillaren laugarrena, berdintsuak dira.

7. Joxe Mari bizi da
bai modu onetan,
lanetikan etortzen
da eguerdietetan;
bazkaririk jarri gabe
dauka erdietetan,
eta atsua bera
berriz errietan.

8. Nonbaitetik bear da
onentzat azaldu,
pattarrarentzat ainbat
naiz koltxoia saldu;
andik asko...n ta (4)
lotsa dana galdu,
gero egun guzian
au zeñek ixildu?

9. Onekin errietan
iñor bada asten,
lana franko badauka
baza irabazten;
asten da infernuko
itz guztiyak nasten,
eta bere kontuak
besteri erasten.

(4) Papera puskatuta dago eta letra batzuk falta emen.

10. Kaiolan jarririkan
andrea kantari,
ondo biziko zera
zu bai, Joxe Mari;
bañan eman zaiozu
zurruta ugari,
orduan barkatuko
ez dio iñori.

11. Alferrik egiten du
Joxe Marik lana,
izango duelako
alimentu ona;
beñere ez da allegatzen
ori onengana,
andrentzat ainbat ez du
irabazten dana.

12. Joxe Mari Lukainka
erruki dezagun,
eta al dan guztiyan (5)
egiñ berriz lagun;
ondo bizi eztala
berak du ezagun,
infernua munduan
dauka gau eta egun.

(5) Bertso-paperak: *guztiyak*.

MARI MISTELARENAK

Amabi bertso auk, izenburu orrekin berarekin, Tolosa'ko Fakundo Adurriaga *Besamotza* zanaren album edo kuadernoan arkitu ditugu.

Eskuz idatzita daude. Ez dira, alegia, moldiztegiko bertso-paper batetik artuak. Bañan, seguru aski, olako batetik kopiatuko zituan Adurriaga'k.

Urterik ez da inun ageri, eta egillearen izenik ere ez.

Ala ere, bertso-sail onek aurrekoarekin zer ikusirik baduala esan genezake:

Ango 2 eta 9'garren bertsoak eta emengo 4 eta 7'garrenak, berdintsuak dira.

Eta aurreko sailaren 4'garrena, beraren aurreko sailaren 4'garrena eta sail ontako 2'garrena ere, berdintsuak.

*Ordurik geienian
egiten du txurrut,
gero noizik beñetan
atzetikan purrut.*

1. Jarri dezagun nor
dan Mari Mistela,
diyote parekorik
munduan eztela;
triki montañetan ez (*sic*)
diruri kupela,
obrak esamiñatu
ditzagun bestela.
Ordurik...

2. Goizero mantalpian
arturik botilla,
tabernara dijua
mistelaren billa;
disimulatutzeko
buruan mantilla,
beataren paperak
egiñaz dabilla.
Ordurik...

3. Aforrua egiten du
atearen ostean,
ixillik dabil atso
au bere ustean;
txorizo bat diruri
edaten astean,
gero dira kontuak
botillak ustean.

Ordurik...

4. Andikan elizara
dijualakuan,
sartzen da aguardinta
saltzen dan lekuan;
botilla beterikan
arturik kolkuan,
sorgin bildurrik gabe
dabil alakuan.

Ordurik...

5. Eguardirako beti
egiñikan *ruple*, (*sic*)
arratserako ziur
artzen digu pepe;
batari ostiko ta
bestiari golpe,
naiz-da idiya izan
buruakin tope.

Ordurik...

6. Kamiyua betian
egiñaz arrolak,
erruki ditut jotzen
dituen arbolak;
larogei dira ausi
dituan farolak,
bañan kulpa bakarrik
dauka alkoolak.

Ordurik...

7 Kulpa beti botiaz
besteren lepora,
oni dijuakiyo
munduan denbora;
bañan bere aotik
datorren bapora,
kapaz da bultzatzeko
trena aldatz gora.

Ordurik...

8. Berekin darabilki
iru txakur txolin,
aiekin dantzatzen du
ederki txakolin;
alferrik dago bada
errian txanbolin,
Mari Mistela dabil
guzien danbolin.

Ordurik...

9. Gizona baraurikan
dauka erdietan,
gañerako guzian
osoro dietan;
erremediatzeko
beti errietan,
makilla ezpadio
austen gerrietan.

Ordurik...

10. Rapez beterik sarri
doministikoka,
alboko guztiari
dago ostikoka;
badariyo makarra,
adurra ta kaka,
Mari Mistelan dendak
zernai gauza dauka.

Ordurik...

11. Uzkarrak berriz ditu
botatzen dozenak,
ikaratutzen dira
ona datozenak;
bertan ere badaude
sujeto zuzenak,
Mari Mistelarekin
egiten zezenak.

Ordurik...

12. Agur, Mari Mistela,
zure ille-trentzak
adinakuak ditu
okozpian auntzak;
dituzu emakume
formalean antzak,
emen amaitzen ditut
zure alabantzak.

Ordurik...

BERTSO BERRIAK
«BOLUNTARIYUAK DAUKA SUERTE
ABERATSA...»

Bertso auek, Donostia'ko Jose Manterola zanaren bildumatik ditugu; moldiztegi-izenik gabeko bertso-paper batetik.

Bi zati ditu sail onek: lenengoan, *boluntario* bati legatz batekin zer gertatu zitzaion kontatzen zaigu; bigarrenengan, Lexo izeneko bat «izokiyaren partez» uretatik nola atera zuten.

Boluntario itz orrek, gerra-usaia dakar. Liberalak, Donostia'n-eta, erria zaintzeko, bertako gizonak artzen zituzten, ala nai zutenak noski, eta izen ori ematen zieten. Bilintx ere oieta-koa izan zan.

Karlisten bigarren gerratean (1872-1876) jarritako bertsoak, beraz, seguru aski.

Gauza bera atera genezake beste bide batetik ere. Manterola'ren bilduma orretan, 1877 urtea irakurtzen da lenengo orri-aldean. Urte ori baño lenagoko bertsoz osatutako bilduma, beraz. Eta bertso auek ere bai, noski.

1. Boluntariyuak dauka
suerte aberatsa,
nik aditzia dedanez
ez ala ere eskasa;
orlako konturikan
ez da iñon pasa,
igesi jua zaio
portutik legatza.

2. Burubari elduta
negar egiñ iya,
eziñ arrapaturik
aren errabiya:
«Orrekin gastatu det
beitaren erdiya,
orrenbeste kostata
au da pikardiya».

3. Lagunari erriyetan
eta sesiyua,
zergatik pasa zaion
alako aziyua;
librako iru errial
zuben preziyua,
etzebillen kontentu
boluntariyua.

4. Legatza itxasuan da
etxian butxia,
arrantzalia da ori
orrelakoxia;
funziyo eder ori
emen ikusi da,
len aprendiza zan da
orain nagusi da.

5. Billatu omen zuben
urrengo egunian,
maria bajatu ta
agertu zanian;
legatzak preziyo ona
gaurko egunian,
etzeguen asarre
artu zubenian.

6. Len ere ibilli zan
guziz tentatuta,
probetxurikan gabe
ala nekatuta;
lau libra omen zuben
berriz pisatuta,
baita pozik jan ere
ondo gisatuta.

7. Zubiyan pasatu da
berriz komeriya,
nik aditu dedanez
txit farragarriya:
ortik atera dute
izoki aundiya,
begira zeguen guziyak
zeukan inbiriya.
8. Arraiari arrika
ziyoten eraso,
atxitu biatela
berentzat preziso;
abotik iya ito ta
anquetatik preso,
izokiyaren partez
arrastaka Lexo.
9. Basterretxe'k sokari (1)
tira ziyen pronto,
jendia ernaia ta
etzeguen tonto;
piska bat tardatu balu
gure Lexo kito,
kontentu asko dira
ez danian ito.

(1) Bertso-paperak: *Basterreche socari*.

10. Arraia biarrian
zuten aragiya,
itxasotik kentzeko
gauza egokiya;
sei arrua pisuban
bazeukaten iya,
libraka salduzkeko
ai zer izokiya!
11. Neronek aditu niyon
Lexori kalia:
«Kontuz ibilliko naiz
urrengo marian,
deskuidatu gabetanik
aurrera urian,
arrapatu ez nazaten
izoki-sarian».
12. Erregalo egiteko
nork egiñ zestuba?
Zimitz asko biar ta
egiten gastuba;
buelta dabilela
burutik nastuba,
ura asko eran eta
tripa're puztuba.

13. Orra amairu bertso
biyentzat pariak,
konprendituko ditu
bakoitzak beriak (2);
gauza falta dubenak
beti doloriak,
estimaziyo txarra
orlako pobriak.

(2) Bertso-paperak: *beria*.

BERTSO BERRIAK
LASARTE'N JARRIAK
SAGARDO TXARRAREN GAÑEKUAK
(1877-1878)

Amasei bertso auk, *Donostiyan*: - *Juan Osesen moldizteguiyan* argitara eman ziran kanta-paperetan.

Paper oietako bat, *Loiola*'ko liburutegian, *Aita Jose Inazio Arana* zanaren bertso-bilduman, azaldu da.

Eta beste bat *Paris*'ko *Bibliothèque Nationale*'n, *D'Abbadie* zanaren bilduman.

Kanta-paper onek, *Bertso Berriak Lasarte'n jarriak* izenburua du, inprentaz idatzita. Beste-rik ez.

Gañontzekoa, *cursiva* deritzaion letraz ageri dana alegia, eskuz erantsita dago bi paper oietan.

Bañan bietan esku bera, idazkerak garbi asko salatzen duanez.

Zer gertatuko zan igertzen, gauza erreza dala uste degu. Aita Arana orrek bi ale eskuetaratuko zituan; eta eraskin oiek eskuz idatzita, ale bat beretzat gorde eta bestea D'Abbadie jaunari bialdu.

Sagardo txarraren gañekuak idaztearekin, bertsoen gaia adierazi naiko zuan.

Eta urtea 1877-1878 ipintzearekin, bertsoetan ez da olakorik ezer ere ageri eta utsune ori bete; kanta-papera noiztsu agertu zan edo berak noiztsu bereganatu zuan, alegia.

Ain zuzen, Bilintxen (1831-1876) zenbait bertso-sail, Donostia'ko *Oses* moldiztegi orretan argitaratu ziran.

Baita karlisten azken gerrateko (1872-1876) zenbait bertso-paper ere.

Urte auek eta Aita Arana'k idatzi zituanak, ondo uztartzen dira.

Orretzaz gañera, gerra ori bukatu berria zan 1877-1878 urteetan. Bañan baserri asko ta asko txikitu ta ondatu ondoren.

Beren baserri oiek lengo oñean jartzeko, eta sagardo onak egiten asteko ere berdin, denbora asko bearko zuten baserritarrak.

Gaia ere urte oiei dagokiena, beraz, guk uste beintzat.

Bertsoen egillea nor dan, ez da iñun ere ageri. Eta Aita Arana'k etzuan ori jakingo eta idatzi ere ez.

1. Bertso berriak ditut
Jaunari graziyak,
munduan kantatzeko
geren notiziyak;
ura kupelan preso
beterik ontziyak
alabatzero noa
dauzkatzen guziyak.

2. Enpeñatu da aurten
aguaderua
urari altxatutzen
ez duen gradua;
galtzeko bildur gabe
nork bere burua,
askok edan bear dik
sagardo klarua.

3. Askok daki etzana
aurten ain eroso,
ur noblea artzeko
kupeletan preso;
oiek ibilli dira
gauetan penoso,
iñor galdu ez dedin
burutikan oso.

4. Orain esplikatzera
noa laugarrena,
sagardoa du lagun
bere amarrena;
fresko guarda dezagun
nork bere barrena,
urak badauka beti
bere aitormena.

5. Libre zan ura preso
amaikak egiñ du,
tolarean sartuta
sagardoz zikindu,
pobrearen kuartoak
balizate bildu;
ez gera engañatzen
esan nai bagindu.

6. Orra kontuan jarri
jendea aurretik:
ura sartu da lodi
goitik eta betik;
ori libratzerako
karzel oietatik,
pagatu biarko du
jendeak boltsatik.

7. Goiko kalean badet
kupela zozteko,
bakarrikan nai nuke
lenbailen saltzeko;
iñork gogorik badu
au neri artzeko (1),
ez da txit aldrebesa
errefreskatzeko.
8. Aurten egin diranak
ala duda gabe
memorirako onak
izan bear due;
nerean ala dira,
besteetan ere
ez dituzte jarriko
biyotzak alegre.
9. Edari bendito au,
banoa aстера,
ederki korritua
batetik bestera;
iñork pensatzen badu
zer dan ikustera,
atozte igandean
errefreskatzera.

(1) Bertso-paperak: *neri*.

10. Orain ditxa bat ona
bada kupeletan:
alkate bearrik ez
gaubaz errondetan,
gizonak zuzen pasa
zubi-barandetan,
buruko miñikan ez
bigaramonetan.

11. Gustatzen bazatzute
nere edariya,
txit aplakatuko du
indar geiegiya;
beste jeneroz ere
bada eroriya,
denboraz ezarriko
diyo memoriya (2).

12. Sagardo-egille ta
ardo-mezklanteak
badakite zer moduz
ibilli guanteak,
urari nastutzeko
gauza ingridenteak,
burutik galdutzeko
supizienteak.

(2) Bertso-paperak: *diyo moriya*.

13. Trabajatzen digute
likoristak ere:
espiritu piska bat
ura guztiz trebe;
komerzioan beti
segurutik daude,
bañan ezin konpondu
gauza urik gabe.

14. Bada, nere kristabak,
izan arren pobre,
ez da asko gelditzen
ezagutu gabe;
gure ura ez degu
pagatuta libre,
kausan eroria da
aurtengoan sobre.

15. Orra egiaz esan
oraingo bertsoak,
baliosoak dira
orien pausoak;
sartu dituztelako
kupelan presoak,
asko sufritu dute
errotari gaixoak.

16. Dira amasei bertso
gure izenean,
ez ni Joan kantatzen
izan ez bazian (3);
iñor inkomodatzen
bada konpañian,
kandela tiratzea
dauka konpadrian.

(3) Bertso-paperak: *izan ezbaziran*.

BERTSO BERRIAK (SAGARDOARENAK)

Amabi bertso auk, Aita Jose Inazio Arana zanaren bildumatik ditugu.

Eskuz idatzita daude. Bañan bertsoen ondolik onela dio: *Donostiyan: - Juan Osesen moldizteguian.*

Bertso-paper baten kopia degu, beraz, bateredudarik gabe.

Or goien ezarri ditugun bi izenburu oiek ere, Aita Arana'ren bildumatik artuta daude. Lenengoa, bertso-paperarena izango da; bigarrena, kopiatzalleak erantsia.

Damurik, egillearen izenik etzaigu esaten. Ezta bertsoak jarri ziran urterik ere.

Laugarren bertsoak, «sagardoa amasei kuartoan asi dala» esaten digu; «basoko txanponian» alegia. Bearbada, bertso auk noizkoak diran, ortik atera zitekean.

Bañan ez gera argibide orren billa batere saiatu, denbora asko eramango liguke ta.

Donostia'n oso sagardo txarrak saltzen dirala eta bertsolaria oso asarre agertzen zaigu. Ori da bertso auen gaia.

Lendabiziko bertsoan, zazpigarren lerroan, itz bat illun xamar dago Aita Arana'ren bilduman. Erdiko letra bat ezin irakurri eta itza ezin osatu. Bearbada *frioleran* esan naiko du. Bañan duda egin diteke. Orregatik, ez gera utsune ori betetzen ausartu.

1. Orra bertso berriak
euskeragarbiyan,
zer pasatutzen zaigun
guri Donostiya'n.
Ura saltzen digute
sagardoteriyan,
ez fio... lera ere,
preziyo aundiyan,
eran genezakenak
merke iturriyan.
2. Donostiya'ko ur gezak
ditut urrikari:
kulparik gabetanik
noiznai preso jarri.
Gero andikan saldu
jende tontuari,
ez gera ibilliko
altxa ta erori,
boltsak ezin beterik
or dabilta larri.

3. Gure gazte denboran
ziran sagarduak,
naiz geiago mozkortu,
indar aundikuak.
Estimatu litezke
oraiñ alakuak,
baño saltzen dituzte
pitar-modukuak,
tratalariyak daude
maliziatuak.

4. Sagardua asi dala
amasei kuartuan,
basoko txanponian
preziyo klaruan.
Kuadrilla juaten gera
ona dalakuan,
kanporako zalia
probatutakuan,
eserita egon gabe
luzaro bankuan.

5. Sagar-tratalariyak
dabiltza eroso,
gu, eraten degunak,
oiekin penoso.
Ura sartzen digute
kupeletan preso,
lenago oker egiña
dalako akaso,
orrela kulpa badu
gatzelura jaso.

6. Aurten esperatzen zan
sagarra gogotik,
gutxi dala diyote
loretubagatik.
Ez dirade asiko
preziyo bajutik,
alegiña saiatu
nor bere aldetik,
ardua merke bada
ez diyo inportik.
7. Aizu, tratalariya:
kontubak atera,
utzi gabetanikan
anima galtzera.
Abiyatu zindezke
konfesatutzera,
gero kotxian sartu ta
enterratutzera,
dirubak utzi eta
juan bearra zera.
8. Karga bat sagarrekiñ
iru karga erari,
baliyatzen dirala
gauzak badiruri.
Preziyua eragiten
diyote urari,
etxera karriatu
diruba ugari,
ez dira urrikitzen
jende pobriari.

9. Emen egiñagatik
dirubaren jabe,
eramango zaituzte
sentidurik gabe.
Geldituko zerade
gu bezela pobre,
munduban daudenentzat
izango da obe,
aixaxa egingo dira
interesaren jabe.
10. Pena aundiya izango
dezute iltzia,
interesak egiñ ta
munduban uztia.
Iguale konparatzen det
batekiñ bestia,
ajola gabe dago
ez duben tristia,
denbora dezun arte
akorda zaitia.
11. Kupelaren aurrian
dan tabernariya,
zenbait personarekin
det urrikariya.
Irukitzen ez badu
ona memoriya,
satisfaziyua edo
bestela guardiya,
eztu etxeratuko
sagardo-sariya.

12. Orra amabi bertso
Donostiya'rako,
sagar-tratalariyen
erreparorako.
Diruba nai dubenak
obra ona geroko,
limurtuko bagindu
beste baterako,
afizionatubak
geok geralako.

BERTSO BERRI-BERRIAK
BERGARA'N JARRIAK
MILLA ZORTZIREUN ETA
LAROGEI TA AMABIGARREN URTEAN

Amabi bertso ditu urrengo sail onek. Nun eta noiz jarriak diran, izenburuak adierazten digu: Bergara'n, 1892 urtean.

Bazkari baten berri ematen digute bertso auek.

Inazio izeneko batek urrutirako asmoak ditu; eta, joan aurretik, bere lagunak gonbira-tzen ditu: zopa, txipilloi, langosta, txanpañ, pat-tarra, zernai. Bazkari ona, beraz.

Bertsoak baño askozaz ere ohea. Oso zalla ere ez da. Oso kaxkarrak baitira. Ez puntu zuzenik, ez neurrik, ez gatzik.

Amaikagarren bertsoan, egilleak berak aitortzen du ori.

Bere izenik ez du esaten. Bañan bertsolari ja-torra ez da eta konpromisoz-edo jarritako bertsoak izango ditu.

Arrigarriena, moldiztegiaren izena da: *London: Tip. Oop. Flan. Flin.* Londres'en argitaratutako bertso-papera, beraz.

Bertso-paper ori, Paris'ko *Bibliothèque Nationale*'tik, D'Abbadie zanaren bildumatik degu, andik onera mikrofilmez bialdua. Baita Oxford'tik ere, *Bodleyan Library*'tik.

1. Bertsuak asko dira
txik ondo jarriak,
baña ez sekula
orren egokiak;
lagunak asko dira
Bergara'ko errian,
baña ez sekula
orrelako neurrian.

2. Gaurko egunian asi da,
bai, Inazio guria,
lagunak despeditzen
konsuelo gabia;
berak etzekien nola
guri ematia gusto,
lagunak konbidatzen
ezta ibili justo.

3. Hotel eder bat bada
Bergara'ko kalia,
nun eman diguten
bazkari izugarria:
zoparekin asi ta
bazan an gauzia,
txipilloi ederrak eta
langosta gorria.

4. Postrek ateratzian
agertu zan txanpain,
kantu ederrekin
genden gu oso apain;
bestela galde zagun
zenbait zeuan maian,
sabela bete eta
sobratuak zian.

5. Indar asko zuen,
bai, erari orrek,
zergatikan jendia
dantzari ipiñi zuen;
txamarrak kendu eta
kalian zan bulla,
erria piztutzeko (1)
dagualako illa.

(1) Bertso-paperak: *erriz*.

6. Gabrielelek soñua
asi zuanian,
neskatxa guztiak
arrimatu zian;
aintxe bazian politak
dudarikan gabe,
bata zan Isidra,
bestia Salome.

7. Dantzan asko eginda
zeuden ankan torpe,
zergatikan eran zan
likoria fuerte;
neskak esaten zuten:
«Biziko gera, Jose,
ametikan aurrera
betik orrelaxe».

8. Lagun batek izena du
Manueltxo guria,
eroziñek eztu ateratzen
onen izardia;
eztet dantzan esaten
ezpada lanian,
eta bueltak ematen
beti toki batian.

9. Agur, Don Inazio,
gure lagun maitia,
pena ematen digu
zu kanpora joatiak;
urruti egon arren
zu zuazen erria,
esperantza badegu
zu ez aztutzia.
10. Poz aundia izango da
bai gure biotzian,
amen ikustean
zatozela bueltan;
zergatik lagun onak
aztutzen eztian,
eta askoz geiago
prueba au ematian.
11. Gu sekula ez izanda
bertsolari aundik,
amen gertatzen dira
difikultade aundik;
orain asten gera
lenbiziko aldiz,
eta segurua izango da
ez jartzia berriz.

12. Emen ematen diogu
asi akabera,
zergatikan dua
denbora aurrera;
adios egiten diogu
jente guziari,
eta partikularmente
gure ezaunari.

BERTSO BERRIAK
«BERTSO BERRI BATZUBEK NAI
NITUZKE KANTA...»

Jateak ere badu ondoren nai ta nai-ezko beste lan bat. Zeregin orri jarritako bertsoak ditugu oraingo auek. Bertso usaidunak, beraz.

Bi tokitan arkitu ditugu: Donostia'n, Gregorio Mujika zanaren bilduman, eta Oxford'ko *Bodleyan Library*'n. Biak argitaraldi bera dira: *Imp. de Vda. de B. Valverde - Irún* moldiztegitik ateratako bertso-papera.

Bañan sei bertso bakarrik izanik, ez dute papera betetzen. Beste sail baten ondoren daude. *Guardasol konpontzalle bati* izeneko saila goien; onako au bean.

Egillearen izenik ez da esaten. Jarri ziran urtea ere ez da ageri.

Bertso-paperak, lenengo bertsoaren lenengo lerroan, onela dio: *Bertso batzubek*. Gure iritzirako, moldiztegiaren utsegitez-edo, *berri* falta da or erdian, eta itz ori erantsi egin degu.

1. Bertso berri batzubek
nai nituzke kanta,
gustatzen zaionikan
iñor baldiñ bada;
istoriya guziya
izango da kaka,
nola egin biar degun
guziyak banaka.

2. Naiz aberatsa izan,
igual dala pobre,
kaka egiñ bearko degu
egoteko libre;
medikuak daduka
sentenziya emana:
ilko dala bertatik
kaka eit'eztubena.

3. Kaballero aundi (y) oik
eziñ dute egiñ,
egiten dena ere
gutxi eta ziriñ;
jan beza bildur gabe
artua ta babia,
ordun egingo dute
mokordo lodia.

4. Baserri baten onduan
mokordo bat nuan ikusi,
luzian bazituben
zazpi arra t'erdi;
uraxen mokordua
gutziz atsegiña,
luzia ta loriya,
gustora egiña.

5. Ipurtxulua itxirik
amar egunian,
zezenak izan ziran
iriki zanian;
salto ta brinko zebiltzan
kuarto barrenian,
ikusi zutelako
kaka oriñalian.

6. Orra seigarren bertsua
bertatik kantatu,
eta beste aldera
jendia dibertitu;
nai dubenak papera
segituban artu,
bertan bosna zentimo
geonek saltze'itugu.

* * * * *

Bertso auen doña, Gernika'ko Julio Bare-
ño jaunak bialdu zigun, 1958-XI-24'an:

Doñuarekin batera, sail ontako iru bertso bialdu zizkigun: 2, 4 eta 3'garrena, zenbait al-deketarekin (1).

Baita beste bertso au ere:

Geuk ikusi genduan
neskatxak egiña:
puntara txorrotx enda
ondora berdiña.
Pixau genduan enda
zazpi libra egiña,
axe bai mokordua
gustora egiña.

Bertso oiek nundik zituan, onela adierazten zigun Bareño jaunak:

«Lenenguak (bigarren, laugarrena eta berri ori, alegia), Eibartik-edo, orain berrogei urte inguru, langilla batek ekarriak dira.

Bigarrenak, barriz (irugarrena, alegia), ementxe Gernika'n batuak, irurogei urtedun gizon baten aotik».

(1) Aldaketak: 2/1: Naiz aberats, naiz probe; 2/2: naiz zar enda naiz gazte; 2/3: kaka ein biarko dute; 2/4: bizi nai badute; 2/5: Jaungoikuak berak dauka; 2/6: sententzia emonda; 2/8: kaka eiten eztuena; 3/1: Señorito andiek; 3/3: egiten duena ere; 3/4: gitxi eta zirin; 3/7: orduen egingo deu; 4/2: mokordua nuan ikusi; 4/3: luzera bai zituan; 4/5: ura bai mokordua.

* * * * *

Tolosa'ko Estanislao Urruzola'ren kuaderno batean, eskuz idatzita, iru bertso agertu dira:

Sail ontako irugarrena, aldaketa auekin: 3/1: Kaballero aundiyak; 3/3: egin dute baño; 3/5: jan zazu ardura gabe; 3/6: arto ta babia; 3/7: orduan egingo dezu.

Bareño jaunak bialdutako beste ori, aldaketa auekin: 1/ Lenago ikusi nuen; 3: puntara zorrotza eta; 5: pixatu nuen eta; 7: uraxe bai mokordo; 8: guztiz ondo egiña.

Eta beste bertso au ere bai:

Neska bat ikusi nun
erotu bearrian,
ikusi zualako
kaka oriñalian;
kaka ta kakarantza,
puzkar da tormentu,
ipurdiko zuloak
iru elementu.

«AGURE ZAR GOTOSO...»

Oso bertso usaidunak ditugu onako zortzi auek ere; bañan ez loreak zabalduzen duten goxo ori...

Tolosa'ko Jesus Elosegi zanaren kuaderno batetik artuak ditugu. Berak nundik dituan, onela adierazten du: «Nere aitaren kuadernotik, 1894».

Ez du esan nai, gure iritzirako beintzat, bertso auek urte orretan jarriak diranik; aitaren kuaderno ori urte orretakoa-edo zala baizik, edo-ta bertso auek orduan kopiatu edo jaso egin zirala.

Egillearen izenik ez da iñun esaten. Eta ori ikasteko biderik ageri ere ez.

Bertso auen beste kopia bat, Donostia'n jaso genduan, Aingeru Irigaray'ren eskutik. Bañan zazpi bertso; laugarrenaren azken erdia eta bostgarrenaren lenengo erdia, falta.

Jesus Elozegi'ren kuadernoak doña ere badu. Ori jartzen degu aurretik; bertsoak ondoren:

The image displays a musical score for a piece in 2/4 time, written in treble clef. The score consists of eight staves of music. The first staff begins with a treble clef and a 2/4 time signature. The melody is composed of eighth and quarter notes, with some beamed eighth notes. A sharp sign (#) is placed below the second staff, indicating a key signature of one sharp (F#). The music concludes with a double bar line at the end of the eighth staff.

1. Agure zar gotoso
triste elbarriak,
bear dizuet kontatu
gauz arrigarriak;
nik pasatzen ditutan
neke ta larriak,
ez ditu, ez, ematen
noski kakeriak.

2. Naiz dala zesto eta
orobat ballesta,
ez da, nere jendeak,
umeen josteta;
gure gauzen parerik
inun ere ezta,
gaur zelebratu degu
gure kaka-festa.

3. Ez dakit ote naizen
zaldun edo sota,
lastoz egiña edo
puztutako bota;
deabru zarrak nauka
ipurdian jota,
nere barrunen bada
arroba bi gota.

4. Itxirik ipurdia
amar egunian,
zezenak izan dira
iriki danian;
nere illobak pozaz
txoratu nayian,
ikusi zutelako
kaka oriñalian (1).
5. Lau illobatxo gazte
nik nere etxian,
neskatxa mutillakin
zeuden sukaldian;
salto, brinko ta dantza
guztiak batian,
etziraden gelditu
kaka oztu artian.
6. Azkenik albistia
ziraden ekarri,
farra arpegietan
zutela ageri:
—Ea, bada, osaba,
alegratu bedi,
kaka ederra egin du,
gogor eta lodi.

(1) Bertso au eta aurreko saillaren bostgarrena, berdintsuak dira.

7. Arnaska eta puzkar
uraxen bai lana,
libratu arteraño
preso zegoana!
Andik etorriko da
nere osasuna,
kaka egin ezker
det obetasuna.

8. Iñork artutzen badu
kanta oietzaz nazka,
bere belarri fiñak
itxitzia dazka;
egunian lau bider,
orduban presaka,
egin bitza neretzat
ogei libra kaka.

Aingeru Irigaray'ren kopiaren aldaketak: 2/7: bart zelebratu degu; 2/8: nere kaka-festa; 3/7: nere barrenen bada; 5/7: ez dirade gelditu; 6/7: kaka eder egin du; 7/1: Arnaska eta putzka; 8/2: kanta ortaz nazka.

KAKA ZARRARENAK

Bertso edo koplak auek, goiko izenburu orrekin, aurreko bi sailen gaia dute.

Tolosa'n arkitu genituan, eskuz idatzita, Farkundo Adurriaga *Besamotza* zanaren bilduman.

Noiz jarri ziran ez da esaten, eta egillearen izenik ere ez noski.

Bañan sail ontako laugarren koplak eta aurrekoaren laugarren bertsoaren bigarren erdia, berdintsuak dira.

1. Kakagilliaz nator
Errenteria'tik,
lau kuarto eman nitun
egitiagatik.

CORO

*Rau, rau, rakataplau,
au dek umoria,
utzi alde batera
euskaldun jendia.*

2. Orra, bada, osaba,
alegratu bedi:
kaka galanki in det
eder eta lodi
Rau, rau...

3. Gorputzetik libratzen
asi naiz bastante:
oietik jeiki eta
oriñala bete.
Rau, rau...

4. Gure gaztiak pozak
erotu nayian,
ikusit dutelako
kaka oriñalian.
Rau, rau...

5. Iñor egiten bada
itz oiekin nazka,
bere belarri biyak
itxitzia dauzka.
Rau, rau...

6. Jendiak egin arren
irri-arra farra,
fuera mokordua ta
biba kaka zarra.
Rau, rau...

«MATSAREN ZAÑETIK DATOR...»

Kanta au, Donostia'n agertu da, Bonaparte' ren paperetan, eskuz idatzita. Noizkoa dan ez da esaten; eta egillea nor dan ere ez.

Oso bertso bereziak ditugu metrikaren alde-tik: 2-4-6-8'gn lerroak puntu berdiña dute. Bai 1-3 eta 5-7'gn lerroak ere. Eta, azkenik, *estribillo* edo kanta-arte bat, bertso guzien ondoren kantatzeko.

Bañan gauzarik arrigarriena auxe da, guk uste: 2-4-6-8'gn lerroak bertso guzietan berdi-ñak dirala, barruko *estribillo* bat balitz bezela. Orregatik, *cursivaz* idazten ditugu.

Era ontako bertsoa, ez da bertsolari baten aotik sortua izango.

Gure iritzirako, bertso auek gizon eskolatu-ren batek jarriak dira. Bañan oso erri-zalea eta euskal jendearen gustoa egiten zekiana izango zan. Eta ala, doñuak agertzerakoan ikusiko de-gunez, erriak bertso auek ikasi eta asko kantatu izan ditu; eta gaur ere ez ditu aztuta.

1. Matsaren zañetik dator
zumu ain gozoa,
edatera pozez nator
txopin bat osoa;
indazu ez nadien il
plei plei beterik basoa,
ta jarriko zait pil pil pil
bai biotz gaixoa.
Nik zuri, zuek neri,
agur egiñaz alkarri,
basoa txit garbi
bear degu jarri.

2. Maitagarria da anitz
zumu ain gozoa;
zortzi koartoan balitz
txopin bat osoa,
edan geneike sarri
plei plei beterik basoa,
farraz kil kil dedin jarri
bai biotz gaixoa.
Nik zuri...

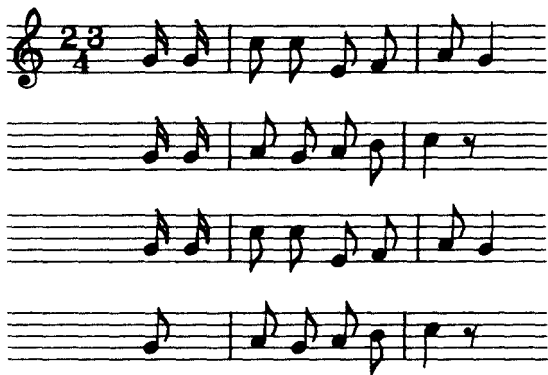
3. Noek sortu izan eban
zumu ain gozoa,
baita ere aisa edan
txopin bat osoa,
berak nai zuan bezala
plei plei beterik basoa;
pozkidatzen da ala
bai biotz gaixoa.
Nik zuri...

4. Aren semeak ere nai
zumu ain gozoa,
nafar gorri onetik bai
txopin bat osoa;
ikusi orduko nonbait
plei plei beterik basoa,
dantzan abiatutzen zait
bai biotz gaixoa.
Nik zuri...
5. Sortua ez degu damu
zumu ain gozoa,
asi aldian bagendu
txopin bat osoa;
betor bada ber-bertatik
plei plei beterik basoa,
pozez saltoka dabilkit
bai biotz gaixoa.
Nik zuri...
6. Jaungoikoak digula beti
zumu ain gozoa,
aldian bein ta txit sarri
txopin bat osoa;
glin glin glin dezagun egin
plei plei beterik basoa,
igaritan jarri dedin
bai biotz gaixoa.
Nik zuri...

* * * * *

Doñu au, Azkue'k Elizondo'n jaso zuan,
Leonzio Iturralde'ren aotik. Bañan etzuan bere
Cancionero popular vasco'n argitaratu. Doñurik
osoena degu, onek bertso-lerro guziak baititu,
naiz-ta aldaketa bat edo beste sartu, eta besteak
ori egiten ez baitute.

Matsaren zainetik dator
zumoaren gozoa,
edatera pozez nator
txopin bat osoa.
In zazu ez nadien il
plei plei beterik basoa,
eta jarriko zait pil pil pil
bai biotz gaixoa.
Zuk neri, nik zuri,
agur egiñaz alkarri,
basoa txit garbi
bear degu jarri.

* * * * *

Doñu eta bertso auek, Aita Donosti'ren
Euskel eres sorta kanta-bildumatik artuak ditu-

gu. Naparroa'ko Bera'n bildu zituan berak.
Emen ere, bertsoak amabi lerro ditu:

The image shows a musical score for a song in 2/3 time. The score is written on ten staves. The first staff begins with a treble clef and a 2/3 time signature. The melody consists of eighth and quarter notes. The accompaniment is a steady eighth-note bass line. The piece concludes with a double bar line and a repeat sign.

* * * * *

Urrengo beste bertso au, Orio'n jaso zuan
Azkue'k, Josefa Treku'ren aotik, bañan argitara
gabe utzi. Doñu onek, amaika bertso-lerro ditu:

Matsaren zainetikan
datorren zumoa,
iru kuarto ta erdian
txopin bat osoa.
beterik balego basoa,
orrek alegratzen dit
nere biotz gaisoa.
Nik zuri, zuk neri
agur eginez alkarri,
basoa txit garbi
bear degu jarri.

* * * * *

Azkue'k, bere *Cancionero popular vasco'n*,
127 zenbakian, doñu eta bertso auek agertzen
dizkigu, Lenitz'ko Aozaratza'n jasoak:

Magatsaren zainetik datorren
zumai gozoa,
edango neukeala
pitxar bat osoa,
Zuk niri, nik zuri
agur eginaz alkarri,
basoa txit garbi
bear degu jarri.

Ondoren, onako adierazpen auek egiten ditu:

«Canción muy en boga en B y G. Es curioso el vocablo magats «uva», que acaso sea la forma original de mahats, mâts que se dice hoy en varios dialectos. En Altzola (Elgoibar, G) me cantaron: Maratsaren zainetik.

...Es costumbre que esto canten dos bebedores, de pie, mirándose y vaso en mano. Al llegar al pasaje zuk niri, nik zuri, extienden el brazo derecho, chocan los vasos al cantar agur egiñaz alkarri y vacían su contenido al terminar bear degu jarri.

La frase agur egin «saludar» ¿indica que esta canción procede del otro lado del Bidasoa (donde hoy se oye), o más bien que un tiempo se decía el vocablo agur en ese sentido a este otro lado?».

* * * * *

Beste doñu eta bertso auek, Ondarrabia'n jaso zituan Azkue'k, bañan argitaratu gabe utzi:

Matsaren zainetik dator
zumuaren gozoa,
zortzi kuarto t'erdirekin
baso bat osoa.
Zuk neri, nik zuri
agur eginez alkarri,
basoa txit garbi
bear degu jarri.

* * * * *

Beste aukerak Oiartzun'en bildu zituan Az-
kue'k, bañan argitaratu ez:

Matsaren zainetik dator
zumoaren gozoa,
argatik edaten degu
ardoa onlakoia.
Zuk neri, nik zuri
agur eginez alkarri,
basoak txit garbi
bear ditugu jarri.

* * * * *

Azkue'k Elgoibar'ko Alzola'n, Iriondo abi-
zeneko bati jasoak, eta argitaratu gabe utziak,
onako auek:

* * * * *

Bengoa'k *Colección de Cantos vascos, cuaderno 1.º* liburuxkan:

The musical score consists of ten staves of music. The first staff begins with a treble clef, a key signature of three flats (B-flat, E-flat, A-flat), and a 2/4 time signature. The melody starts with a quarter note, followed by a triplet of eighth notes, and continues with quarter and eighth notes. The subsequent staves show a continuation of the melody with various rhythmic values and rests. Several staves feature triplets of eighth notes, some with slurs above them. The piece concludes with a double bar line on the final staff.

Matsaren orpotik dator
mama gozua, mama gozua.
Edango neukela
beterik basua,
klin!,
beterik basua.
Nik zuri, zuk neri,
agur egiñaz alkarri,
basua txit garbi
biarko da ipiñi.

* * * * *

Bertso berri ta kanta zar liburuxkak, doñu-
rik ez eta bertsoa bakarrik dakar, eta Bengoa'k
bezela ekarri ere. Bañan azkeneko lau lerroak bi
aldiz kantatu gabe, bigarrenko aldian onela esa-
ten dala dio:

Nik zuri, zuk neri,
biok alkarraz bost irri,
gaur ez jat komeni
negarrik neroni!

«AI AU ERARI GOZUA...»

Tolosa'ko Fakundo Adurriaga *Besamotza'* ren kuadernoan edo eskuz idatzitako bilduman, onako bost bertso auek arkitu ditugu:

1. Ai au erari gozua
zerutik jetxitakua!
Zenbat eta eranago
orduanda naiago;
jakin banuen lenago
erango nuen geiago.

2. Ardo pikaro gaiztua.
ik galdu didak burua.
Exerita ezin egon,
belauniko ezin jarri,
neri zer egin ote zait?
Txutik ibiltzen aztu zait.

3. –Nere arreba Juana.
–Zer nai dezu, anaia jauna?
–Ni iltzen naizenian,
ez egin negarrikan,
ez jantzi lutorikan;
zagi bat ardo buruan,
edan dezagun zeruan.

4. –Aizan, arreba Juana.
–Zer nai dezu, anaia jauna?
–Nere sepulturarako
autsak ere ardoz
erragadiatu;
Jaungoikoak pagatuko zaitu.

5. *Dominus vobiscum* kantatzian,
ez busti isoporik urian;
ardotan sar ezazu,
an bertan tenpla zazu,
illian bein bizian
zalia naizen bezela.

Lenengo bertsoak zer ikusi aundia du, Xabier Munibe'ren *El borracho burlado* antzerkian agertzen dan bertso batekin. Ikus: *Auspoa* 48, 88 orri-aldean.

* * * * *

Gure Herria aldizkarian, 1924'ko Otsaillean,
lau doñu eta bertso aukeratu zituzten *Nehor*
eta *D. Dufau*'k:

1. Oi! Zer egin ote zaut niri?
Bidean ibiltzen ahandzi!...
Ez dut pausurik egiten,
non ez naizen erortzen!...
Flako dut arras bihotza, (1)
indazue arno hotza (2).

(1) Bestek: *Triste dut hainitz bihotza. (Gure Herria'ren oarra).*

(2) Bestek: *Eman edaterat arno hotza. (id.)*

2. –Ene arreba Juana!...
 –Badantzut, anaia jauna.
 –Ni hiltzen naizenean,
 ez egin nigarrikan,
 ez ekar dolurikan! (3)
 Emazu flaskua burdian, (4)
 edateko pidaia hartan...
3. Ni hiltzen naizenean, (5)
 ene ehortz egunean,
 ene adixkideak,
 bil zaitezte guziak,
 eta mintza ahapetik,
 eian baden zeruan arn'onik?
4. *Libera me* kantatzean,
 ez busti isopa urean!
 Arnoan busti zazu,
 han ongi trenpa zazu;
 segur naiz nahiko dudala
 hilean, bizian bezala...

(3) Lerro au, laugarrenaren doñua errepikatuz kantatzen omen da. (*Id.*)

(4) Bestek: *Botoila bat burukilan, edan dezadan zeruetan.* (*Id.*)

(5) Irugarren bertso au, ez omen da beste nunai kantatzen; bañan bai Sara'n. (*Id.*)

Lendabiziko bertsoa, Xabier Munibe'ren *El borracho burlado* antzerkiak ere badu.

Eta 1, 2 ta 4'garren bertsoak, emen bezelatsu, moldiztegi-utsegite bat edo beste izan ezik alegia, beste liburu ontan ere agertu ziran: *C.A.F. Mahn: Denkmaeler der baskischen sprache, Berlin, 1857.*

* * * * *

Gure Herria aldizkari orrek berak, 1924'eko Apirillean, onako bost bertso aukeratu zituan:

1. Ai zein edari gozua,
zerutik jatxitakua!
Zenbat eta geiago,
anbat eta naiago!
Zer egingo ote dit barrenen!
Obe det sartu lenbailen!

2. Baso onetan ikustian,
poz artzen det biotzian.
Baldin or ikusirik
banago txoraturik,
zer egingo ez det barrenen?
Sar akit bada lenbailen.

3. Ai neri zer egin ote zat!
Oñez ibiltzen aztu zat!
Burua jaso ezin det,
lurra igaro ezin det;
illun det biotza guziz;
edan zagun bada berriz!

4. Galdu dirak neri burua,
ardo zitalki gaiztua!
Edan det txit gogotik
ardo sendo onetik;
ai jakin banu lenago!
Edango nuan geiago...

5. Edazu kontuz ardua,
naiz zarra ta naiz gozua;
izanik ain gauz ona,
daki galtzen gizona;
bañan edanikan neurriz,
piztutzen du illa berriz.

* * * * *

Gipuzkoa'ko Diputazioan, Bonaparte'ren paperetan, lenengo bertsoa bere doñuarekin agertu da. Bertsoa, *El borracho burlado* ortan datorren bezela. Doñua, berriz, onela:

Ai, niri zer egin ote zat!
Oñez ibiltan aztu zat,
burua jaso ezin det,
lurra ediro ezin det,
triste dut biotza guztiz,
edan dezadan ea berriz.

* * * * *

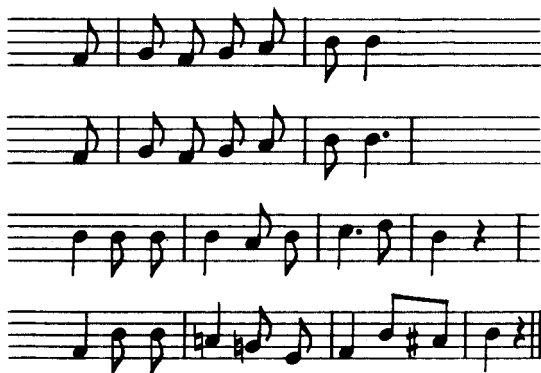
Euskal-Erria aldizkarian, XXI'garren alean,
1889 urtean, bertso au agertu zan:

—Nere arreba Kattaliñ,
arnuak gizona pizten diñ;
ni iltzen naizanian,
ez isopurik busti urian;
arnuan busti zazu,
an ongi trenpa zazu;
illian, biziyan bezala,
segur da naikoren dudala.

* * * * *

Urrengo doñu eta bertso auek, Azkue'k bere
Cancionero popular vasco'n argitaratu zituan,
126 zenbakian, Elizondo'ko Paz Salaburu'ren
aotik jasota. Bigarren bertsoa esan egin omen
zion; kantatu gabe alegia:

Libera me, Domine kantatzean,
ez busti ixaporik urean,
arnoan busti zazu,
han ongi sartu zazu:
hori da nahiko dudana,
hilean bizian bezala.

—O nere arreba Juana!
—Zer duzu, anaia jauna?
—Ni iltzen naizenean,
ez egin nigarrikan,
ez artu lutorikan,
xato bat arno buruan,
edan dezagun zeruan.

* * * * *

Azkue'k, bere *Cancionero popular vasco* ortan, 132 zenbakian, doñu eta bertso auek argitaratu eman zituan, Isturitz'eko Jean Montalibet'eri jasota:

Ni hiltzen nizanean,
tralalara lalara lala,
 ni hiltzen nizanean,
 ez ehorts elizan (*bis*);

bainan ehortz nezazue,
tralalara lalara lala,
bainan ehortz nezazue
xai zola batean (*bis*);
eta buruz barrikara
tralalara lalara lala,
eta buruz barrikara,
ahoz dutxulura (*bis*).

* * * * *

Azkue'ren esku-idatzietan, Zumai'ko Artadi'n Frantziska Erkizia'ri jasota, bañan argitara eman gabeak, doñu eta bertso auek arkitu ditugu:

Libera me, Domine kantatu
amen erresponditu;
ni iltzen naizenean
ez egin negarrik,
ez jantzi lutorik;
zaragi bat ardo buruan,
edan dezagun zeruan.

* * * * *

Aita Donosti'k, Sara'n bildu zuan bertso au,
eta bere *Euskal eres sorta* kanta-bilduman argi-
taratu:

Libera me kantatzian,
isopa ez busti urian;
arnoan busti zazu,
ongi trenpa zazu;
segur naiz naiko dudala
ilian bizian bezala.

* * * * *

Ikusten danez, ainbeste tokitan bildua izateko, oso ezaguna izan da EuskalERRI guzian ardo-kanta au.

Damurik, iñun ere etzaigu osorik azaldu. Bertso geiago ere izango zituan kanta onek; bañan banaka batzuk besterik ez dira gure eskue-taraño iritxi.

Esan degunez, Xabier Munibe'k *El borracho burlado* antzerkian, auetako bi bertso ditu. Bearbada, gure iritzirako beintzat, ez dira Munibe'k asmatu eta erriak ikasiak; bai, ordea, erriak asmatu eta Munibe'k erriaren aotik ar-tuak. Bañan seguru ezin jakin.

Gure iritzia egia balitz, Munibe'ren antzerki ori 1764 urtean argitaratu baitzan, kanta au XVIII'garren mendekoa genduke.

Gureganaño ain zatitua eta batetik bestera ain aldatua iritxi izana ere, orretxegatik izan ditekete: oso zarra dalako.

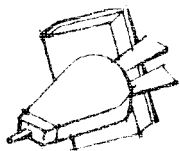
ORAINDAÑOKO LIBURUAK

1. *R. Artola*: Sagardoaren Graziya (*Aitua*).
2. *M. Soroa*: Gabon, Au ostatubal, Anton Kaiku. (*Aitua*).
3. *F. Apalategi*: Euskal mutillak armetan, I. (*Aitua*).
4. *Pepe Artola*: Ustez laguna detan. (*Aitua*).
5. *P. M. Urruzuno*: Euskalerritik zerura. (*Aitua*).
6. *T. Alzaga*: Ramuntxo. (*Aitua*).
7. *R. Azkarate*: Galtzaundi. (*Aitua*).
8. *A. Apaolaza*: Patxiko Txerren. (*Aitua*).
9. *B. Iraola*: Oroitzak. (*Aitua*).
10. Errege eguneko bertso sayoa. (*Aitua*).
11. *P. Larzabal*: Bordaxuri. (*Aitua*).
12. *Bilintx*: Bertso ta lan guziak. (*Aitua*).
13. *M. Izeta*: Dirua galgarri. (*Aitua*).
14. *P. Larzabal*: Iru ziren. (*Aitua*).
15. Ezkontza galdutako bertsoak, I. (*Aitua*).
16. *A. M.ª Zabala*: Gabon gau bat. (*Aitua*).
17. *A. M.ª Zabala*: Malentxo alargun! (*Aitua*).
- 18-19. *A. Zavala*: Txirrita. (*Aitua*).
20. *F. Goñi*: Lurdesko gertaerak. (*Aitua*).
21. *P. Larzabal*: Herriko bozak. (*Aitua*).
22. Bertsolarien txapelketa (30-XII-1962). (*Aitua*).
23. Aizkolariak. (*Aitua*).

24. *F. Imaz*: Bertso guziak. (*Aitua*).
25. *A. P. Iturriaga*: Jolasak. (*Aitua*).
26. *A. M.ª Zabala, A. Larraitz, Mir*: Periyaren zalapartak. (*Aitua*).
27. Azpeitiko Premiyoaren bertsoak. (*Aitua*).
28. *B. A. Mogel*: Ipui onak. (*Aitua*).
29. *T. Alzaga*: Burruntziya. (*Aitua*).
30. *G. Anduaga*: Egunsentiko txoria. (*Aitua*).
31. *M. Soroa*: Baratzan. (*Aitua*).
32. *M. Elicegui, A. Zavala*: Pello Errotaren bizitza. (*Aitua*).
33. *M. Elizegui, A. Zavala*: Pello Errotak jarritako bertsoak. (*Aitua*).
34. *P. Larzabal*: Senpere-n gertatua. (*Aitua*).
- 35-36. *J. V. de Echagaray*: Festara. (*Aitua*).
37. *A. Cardaberaz*: Euskeraren berri onak. (*Aitua*).
38. *S. Salaverria*: Neronek tirako nizkin. (*Aitua*).
39. *Bertsolariak*: Amar urteko bertso-paperak. (*Aitua*).
- 40-41. *J. R. Zubillaga*: Lardasketa. (*Aitua*).
42. *Uztapide*: Noizbait. (*Aitua*).
43. Bertsolari-txapelketa (1-I-1965). (*Aitua*).
44. *P. Larzabal*: Hilla esposatu. (*Aitua*).
- 45-46. *J. M. Satrustegui*: Bordel bertsolaria. (*Aitua*).
47. *J. M. Urruzuno*: Iru ziri. (*Aitua*).
48. *P. Barrutia, Sor Luisa, X. Munibe*: Teatro zaa-rra. (*Aitua*).
- 49-50. *A. Zavala*: Pello Errotaren itzala. (*Aitua*).
51. *P. M. Urruzuno*: Ur-zale baten ipuiak. (*Aitua*).
- 52-53. *G. Anduaga*: Bertso-bilduma. (*Aitua*).
54. *A. Zavala*: Pernando Amezketarra bertsolaria. (*Aitua*).
55. *Basarri*: Laugarren txinpartak. (*Aitua*).
56. *A. Zavala*: Udarregi bertsolaria. (*Aitua*).
- 57-58. *C. Beobide*. Asis'ko Lorea. (*Aitua*).
59. *A. Zavala*: Axentxio Txanka bertsolaria. (*Aitua*).
60. *A. Zavala*: Errikotxia, Itxaspe ta beste zenbait bertsolari. (*Aitua*).
61. *A. Zavala*: Gaztelu bertsolaria. (*Aitua*).
62. *A. Zavala*: Zarautz'ko Zaldubi bertsolaria. (*Aitua*).

- 63-64. *A. Zavala*: Juan eta Pello Zabaleta bertsolariak. (*Aitua*).
65. *J. M. Satrustegui*: Luzaide'ko kantiak. (*Aitua*).
66. *A. Zavala*: Iru bertsolari. (*Aitua*).
67. Bertsolari-txapelketa (11-VI-1967). (*Aitua*).
- 68-69-70. *A. Zavala*: Alzo'ko Imaz bertsolaria.
- 71-72. *A. Iturriaga*: Ipuiak. (*Aitua*).
73. *A. Zavala*: Iru anai bertsolari. (*Aitua*).
- 74-75. *A. Zavala*: Errenteria'ko bertsolari zaarrak. (*Aitua*).
76. *A. Zavala*: Alza'ko bertsolari zaarrak. (*Aitua*).
- 77-78. *A. Zavala*: Paulo Yanzi ta bere lagunak bertsoak. (*Aitua*).
- 79-80-81. *A. Zavala*: Lexo bertsolaria. (*Aitua*).
82. *A. Zavala*: Juan María Zubizarreta bertsolaria. (*Aitua*).
83. *A. Zavala*: Motza, Zulaika eta Ugalde bertsolariak. (*Aitua*).
84. *M. Matxain*: Uste gabeak. (*Aitua*).
85. *Xalbador*: Ezin bertzean. (*Aitua*).
- 86-87. *A. Zavala*: F. Iturzaeta bertsolaria.
- 88-89-90 *A. Zavala*: Xenpelar bertsolaria.
91. *A. Zavala*: Txapel bertsolaria. (*Aitua*).
92. *I. Alkain*. - *A. Zavala*: Alkain aita-emeak. (*Aitua*).
93. *A. Zavala*: Zubeltzu ta Saikola bertsolariak. (*Aitua*).
94. *A. Zavala*: Atano ta Estrada bertsolariak. (*Aitua*).
- 95-96. *A. Zavala*: Azkoitia'ko zenbait bertsolari.
97. *A. Zavala*: Bidasoa aldeko bost bertsolari. (*Aitua*).
- 98-99. *Inozentzio Olea*: Goierriko lorak.
100. *Manuel Lasarte*: Bertso-mordoxka. (*Aitua*).
- 101-102. *A. Zavala*: Txirritaren bertsoak. I. (*Aitua*).
- 103-104. *A. Zavala*: Txirritaren bertsoak. II. (*Aitua*).
105. *José Inazio Etxeberria*: Mendi gañetik. (*Aitua*).
106. *A. Zavala*: Pastor Izuela. - Ezkioko ta Segurako itxuak. (*Aitua*).
107. *A. Zavala*: Zepai bertsolaria. (*Aitua*).
108. *Mattin*: Ahal dena. (*Aitua*).
- 109-110. *P. Lafitte*: Mañex Etchamendy bertsolaria.
111. *Bertsolariak*: Xenpelar-aria, 1972. (*Aitua*).

112. *Basarri*: Sortu zaizkidanak. (*Aitua*).
113. *P. M. Urruzuno*: Sasiletrau baten ziria. (*Aitua*).
114. *A. Zavala*: Kaskazuri bertsolaria.
115. *A. Zavala*: Larraburu, Lexoti ta Balentin bertsolariak. (*Aitua*).
116. *A. Zavala*: Oiartzungo bost bertsolari. (*Aitua*).
- 117-118. *Balendin Enbeita*: Nere apurra.
119. *A. Zavala*: Oiartzungo beste lau bertsolari. (*Aitua*).
- 120-121-122. *A. Zavala*: Mendaro Txirristaka.
- 123-124-125. *A. Zavala*: ZapiRAIN anaiak.
126. *A. Zavala*: Uste ezin zan ganbara.
127. *M. Arozamena*: Nere aldia.
128. *A. Zavala*: Amodiozko penak bertso berrietan.
129. *A. Zavala*: Afrika'ko gerra (1859-1860).
130. *A. Zavala*: Patxi Erauskin bertsolaria (I).
131. *A. Zavala*: Patxi Erauskin bertsolaria (II).
132. *A. Zavala*: Patxi Erauskin bertsolaria (III).
133. *A. Zavala*: Arrantzaleen bizitza.
134. *J.M. Arrizabalo - A. Zavala*: Baso-mutillak.
135. *A. Zavala*: Jaioak bizi nai.
136. *A. Zavala*: Noe'ren ontzia.
- 137-138. *Ataño*: Txantxangorri kantaria.
139. *A. Zavala*: Soldaduzkako bertsoak.
140. *A. Zavala*: Nekazariak bai miseriak.
141. *Bertsolariak*: Bertsolari-Txapelketa Nagusia (Donostia, 1980-I-6).
142. *A. Zavala*: Txabolategi, Elkoro eta Leunda bertsolariak.
143. *J. J. Irazusta*: Nork bere bidea (I).
144. *J. J. Irazusta*: Nork bere bidea (II).
145. *J. J. Irazusta*: Nork bere bidea (III).
146. *A. Zavala*: Berridi eta Kuxkullu bertsolariak.
147. *Ataño*: Txori.
148. *I. Alkain, A. Zavala*: Gerrateko ibillerak (I).
149. *I. Alkain, A. Zavala*: Gerrateko ibillerak (II).
150. *I. Alkain, A. Zavala*: Gerrateko ibillerak (III).
151. *Mattin Treku*: Etxe xokotik kantari.
152. *Xalbador*: Herria gogoan.
153. *J. K. ZapiRAIN, Ataño*: Zure Pasio Santua. Asis'ko San Frantziskoren bizitza.
154. *A. Zavala*: Jan-edanaren bertsoak (I).
155. *A. Zavala*: Jan-edanaren bertsoak (II).

AUSPOA
LIBURUTEGIA